

บทที่ ๔

พัฒนาการด้านรูปแบบ และเนื้อหาอนุโมทนา

จากการศึกษาคำอนุโมทนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และคำอนุโมทนาในสังคมไทย พบพัฒนาการที่สำคัญดังต่อไปนี้

๔.๑ พัฒนาการด้านรูปแบบ

คำอนุโมทนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบจำนวน ๒๙ เรื่อง มีรูปแบบของการอนุโมทนา ๒ ประเภทได้แก่ ๑) ประเภทร้อยแก้วล้วน ๒) ประเภทร้อยกรองล้วน ส่วนคำอนุโมทนาในสังคมไทย จากการสำรวจจากหลักฐานทั้งจากจารึก ตำนาน พงศาวดาร สวดมนต์ฉบับหลวง มนต์พิธี ศาสนพิธี และหลักฐานอื่น ๆ พบจำนวน ๕๓ เรื่อง มีรูปแบบของการอนุโมทนา ๓ ประเภท ได้แก่ ๑) ประเภทร้อยแก้วล้วน ๒) ประเภทร้อยกรองล้วน ๓) ประเภทร้อยแก้วผสมร้อยกรอง

พัฒนาการด้านรูปแบบ วิเคราะห์รายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ ประเภทร้อยแก้ว

รูปแบบร้อยแก้วที่พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มี ๓ ลักษณะ คือ ลักษณะเป็นประโยคความเดียว เช่น จงมีความสุขเถิด (อนุโมทนากถาที่ ๑๕), ขออภัยของนางจงสำเร็จเถิด (อนุโมทนากถาที่ ๑๘), จงเป็นอย่างนั้น (อนุโมทนากถาที่ ๒๒) เป็นต้น

ลักษณะเป็นประโยคความรวม ได้แก่ อนุโมทนาที่มีความตั้งแต่ ๒ ประโยคขึ้นไป รวมความแล้วก็ยังเป็นเนื้อเรื่องเดียวกัน เช่น อนุโมทนากถาที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่นางสุปวาสา (อนุโมทนากถาที่ ๒๐), อนุโมทนากถาที่พระสารีบุตรแสงแก่บัณฑิตและชาวเมืองราชคฤห์ (อนุโมทนากถาที่ ๒๑)

ลักษณะเป็นประโยคความซ้อน ได้แก่ อนุโมทนาที่มีความเหมือนกัน หรือคล้าย ๆ กัน แต่กล่าวซ้ำทั้งหมด หรือบางส่วน พบเพียงแห่งเดียว ได้แก่ อนุโมทนาที่ใช้ในการกรณกรณฐิน ทั้งผู้กรณและสงฆ์ผู้อนุโมทนากล่าวอนุโมทนาอย่างเดียวกัน (อนุโมทนากถาที่ ๖)

อนุโมทนากถาที่พบในประเทศไทย ส่วนที่เป็นร้อยแก้ว พบหลักฐานเพียง ๓ แห่ง ได้แก่ อนุโมทนากถาที่ ๕, ๑๐, และอนุโมทนากถาที่ ๑๙ เป็นข้อความสั้น ๆ ว่า “ที่หาอายุวิณโณสุขุพล” (อนุโมทนากถาที่ ๕), “ขออนุโมทนาในบุญกุศลราศีทักษิณานุปัตตาน ซึ่งพระยาไพชยนต์เทพได้บำเพ็ญเป็นปัตติทานมัย มีกตัญญูเวทิตาธรรมเป็นที่ตั้ง ขออำนาจแห่งบุญกุศลนี้จงสำเร็จวิบากสุขแก่ผู้มรณะสมควรแก่คติอุบัตินั้น ๆ เทอญ” (อนุโมทนากถาที่ ๑๐), และ “ท่านทั้งหลายจะได้สำเร็จมโนรตามความปรารถนาเป็นแน่แท้” (อนุโมทนากถาที่ ๑๙)

จากหลักฐานข้างต้นวิเคราะห์ได้ว่า การอนุโมทนาในรูปแบบร้อยแก้ว เป็นการอนุโมทนาที่ไม่มีรูปแบบตายตัว ผู้อนุโมทนาสามารถสร้างรูปแบบ หรือผูกประโยคขึ้นได้โดยอิสระ กระทั่งที่สุด แม้การตัดทอนอนุโมทนากถาในรูปร้อยกรองมาเพียงบางส่วน เช่น อนุโมทนากถาที่พบในหลักฐานจารึกฐานพระวัดหมื่นเงินกอง จังหวัดเชียงใหม่

๔.๑.๒ ประเภทร้อยกรอง

อนุโมทนากาพย์ประเภทร้อยกรองที่พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีจำนวนทั้งสิ้น ๒๒ เรื่อง รูปแบบที่พบมักเป็นอนุญจนาถันท์ ประเภทปฐยาวัตคาถา และอุปชาติคาถา คือคาถาที่ผสมผสานกันระหว่างติญจนาถันท์ (ฉันท ๑๑ พยางค์) และชคตีฉันท (ฉันท ๑๒ พยางค์) ที่พบเห็นส่วนมากได้แก่ อินทรวชิรคาถา, อุเปนทรวชิรคาถา, อินทรวงศ์คาถา, และ วังสัฏฐคาถา มีเพียงแห่งเดียวเท่านั้นที่ผสมกับภุชังคปยาตคาถา (อนุโมทนากาพย์ที่ ๒๘)

อนุโมทนากาพย์ที่พบในประเทศไทย จากการสืบค้นจากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ พบจำนวนทั้งสิ้น ๓๐ ตัวอย่าง รูปแบบที่พบมีลักษณะคล้ายกับอนุโมทนากาพย์ที่พบในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือมักเป็นอนุญจนาถันท์ ประเภทปฐยาวัตคาถา และอุปชาติคาถา ซึ่งโครงสร้างหลักมักผสมผสานระหว่างอินทรวชิรคาถา, อุเปนทรวชิรคาถา, อินทรวงศ์คาถา และวังสัฏฐคาถา ส่วนภุชังคปยาตคาถา ไม่พบ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในรายละเอียด พบพัฒนาการที่สำคัญดังต่อไปนี้

๑. การประประยุกต์ใช้ หมายถึง การนำบทอนุโมทนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันตสาวกมาใช้ในการอนุโมทนาในปัจจุบัน ซึ่งมีหลายลักษณะ สามารถจำแนกรายละเอียดได้ดังนี้

๑.๑ ประยุกต์ใช้ทั้งหมดโดยไม่มีการแก้ไข ได้แก่อนุโมทนากาพย์ที่ ๒,๗,๑๒,๙, รูปแบบอนุโมทนากาพย์มีรายละเอียดดังนี้

อนุโมทนากาพย์ที่ ๒,๗,๑๒ รายละเอียดดังนี้

ยสมี ปเทเส กปเปติ	วาส ปณตติชาตโย
สีลวันเตตถ โภเชตวา	สญญเต พรหมจารโย ^๑
ยา ตตถ เทวตา อาสฺส	ตาส หกฺขินมาทิสเ
ตา ปุชิตา ปุชยนติ	มานิตา มานยนติ น
ตโต น อนุกมฺปนติ	มาตา ปุตตว โอรส
เทวตานุกมฺปิโต โปโส	สทา ภทรานิ ปสฺสตีติฯ

อนุโมทนากาพย์ที่ สวดมนต์ฉบับหลวง และมนต์พิธีคัมภีร์มาจากพระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ ความในบาทที่ ๔ ต่างจากพระไตรปิฎกบาลีฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเล็กน้อย

อนุโมทนากาพย์ที่ ๑๒ รายละเอียดดังนี้

ยสส สทฺธา ตถาคเต	อจลา สุปฺปติฏฺฐิตา
สีลญจ ยสส กลยาณ	อริยกนฺต ปสฺสิต
สงฺฆ ปสาโท ยสสสตฺถิ	อุชฺฌตถจ ทสฺสน
อหฺลิตฺโตติ ตํ อาหุ	อโหมํ ตสฺส ชีวิต
ตสฺมา สทฺธญจ สีลญจ	ปสาทํ ฌมฺมทสฺสน
อนฺนุญฺเจถ เมธาวี	สรํ พุทฺธานสาสนนฺติฯ

^๑ ฉบับสยามรัฐเป็น พรหมจารีโน วิ.ม. (บาลี) ๕/๗๓/๙๒.

๑.๒ ประยุกต์ใช้ทั้งหมด แต่มีการแก้ไขบางส่วน ได้แก่อนุโมทนาที่ ๓,๘,๑๓,๕, ๑๗,มีรายละเอียดการแก้ไขแต่ละแห่งดังต่อไปนี้

ความเดิมในอนุโมทนาภาที่ ๓,๘,๑๓ ดังนี้

อคคิหุตตมฺหา ยถฺญา ^๒	สาวิตฺติ ฌนฺทโส มุขํ
ราชา มุขํ มนุสฺसानํ	นทีนํ สาคโร มุขํ
นภขตตานํ มุขํ จนฺโท	อาทิจฺโจ ตปตํ มุขํ
ปญฺญ อากงขมานานํ	สงฺโฆ เว ยชตํ มุขนฺติฯ ^๓

สวดมนต์ฉบับหลวง และมนต์พิธีที่ใช้ในประเทศไทย ส่วนที่แก้ไขมี ๒ ส่วน ได้แก่

๑) บาทแรกเดิมจาก อคคิหุตตมฺหา ยถฺญา แก้ไขใหม่เป็น อคคิหุตตํ มุขา ยถฺญา ผลจากการแก้ไขดังกล่าว ทำให้รูปแบบคณะฉันทจากเดิมเป็น ช คณะ (๑๒๑) เปลี่ยนใหม่เป็น ย คณะ (๑๒๒) ส่วนรูปแบบคาถาอนุโมทนาทั้งหมดยังคงเป็นปฐยาวัตคาถา

๒) เพิ่มเติมบทอนุโมทนา ๑ คาถาต่อท้ายบทอนุโมทนาภาเดิม ดังนี้

ภณิสฺสาม มยํ คาถา	กาลทานปฺปทีปิกา
เอตา สุนฺนตุ สกฺกจฺจํ	ทายกา ปุญฺญกามิโนฯ

นัยที่เพิ่มมานี้ ระบุให้สวดอนุโมทนาภากาลทานปฺปทีปิกา, วิหารทานทีปิกา หลัง บทเกณียาอนุโมทนาคาถา

อนึ่ง ธรรมเนียมปฏิบัติในปัจจุบันกำหนดให้ผู้เป็นประธานสงฆ์กล่าวนำเพียงผู้เดียว จนจบคาถาเกณียาอนุโมทนาคาถา เมื่อกล่าวนำเสร็จแล้ว พระภิกษุที่นั่งลำดับที่ ๒ จะเป็นผู้รับด้วยบท กาลทานปฺปทีปิกา (กาเล...) หรือวิหารทานทีปิกา (สํตํ อุณฺหํ....) แล้วสวดพร้อมกันจนจบบทอนุโมทนา

อนุโมทนาภาที่ ๕ รายละเอียดดังนี้

สํตํ อุณฺหํ ปฏฺิหนฺติ	ตโต วาฬมิกานิ จ
สิริสเป จ มกฺเส	สิสิเร จาปี วุฏฺฐิโย
ตโต วาตาทโป โฆโร	สยฺชาโต ปฏฺิพลฺลวฺติฯ
เลณฺตถฺยจ สฺขตถฺยจ	ฌายิตถฺยจ วิปสฺสิตฺถ
วิหารทานํ สงฺขสฺส	อคคํ พุทฺธเณ วณฺณิตํ
ตสฺมา หิ ปณฺทิตो โปโส สมปสฺสํ อตฺถมตฺตโน	
วิหาเร การเย รมเม	วาสเยตถ พหุสฺสุเตฯ
เตสํ อนนฺถจ ปานถฺย	วตฺถเสนาสนานิ จ
ทเทยฺย อุชฺฐเตสฺสุ	วิปสฺสนเนน เจตสาฯ
เต ตสฺส ฌมมํ เทเสณฺติ	สพฺพพุทฺธาปฺนุทฺถํ
ยํ โส ฌมมํ อธิถฺถาย	ปริณิพฺพาติ อนาสวโต ^๔

อนุโมทนาภาบทนี้ มีส่วนที่แก้ไขรายละเอียดภายในคาถาเล็กน้อย

^๒ บาทแรก ฉบับสยามรัฐเป็น อคคิหุตตมฺหา ยา ดู วิ.ม. (บาลี) ๕/๘๗/๑๒๔.

^๓ วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๐๐/๘๕.

^๔ วิ.จุ. (บาลี) ๗/๒๙๕/๖๑.

ดังต่อไปนี้

๑. บาทที่ ๘ ความเดิมจาก ฌายิตุญจ วิปัสสิฏฐ์ แก้ไขเป็น ฌายิตุ จ วิปัสสิฏฐ์ เป็นการแก้ไขจากบทสนธิ เป็นบทธรรมดาที่ไม่มีการสนธิ รูปแบบฉันทลักษณ์ยังคงเป็น ช คณะ (๑๒๑) เหมือนเดิม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

๒. บาทที่ ๑๐ ความเดิมจาก อคฺคํ พุทฺเธน วณฺณิตํ แก้ไขเป็น อคฺคํ พุทฺเธหิ วณฺณิตํ เป็นการแก้ไขรูปศัพท์จากเดิมเป็นเอกพจน์ (พุทฺเธน-อันพระพุทฺธเจ้า) เป็นพหูพจน์ (พุทฺเธหิ-อันพระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย) ส่วนรูปแบบฉันทลักษณ์ยังคงเดิม

อนึ่ง บทที่แก้ไขในบาทที่ ๑๐ เข้าใจว่า อนุโมทนาภาที่ปรากฏในหนังสือ สวดมนต์ฉบับหลวง และมนต์พิธีที่ใช้ในประเทศไทยปัจจุบัน คัดลอกต้นฉบับมาจากพระไตรปิฎกฉบับ สยามรัฐ เพราะใช้รูปศัพท์เป็นพหูพจน์แบบเดียวกัน^๕

๓. บาทที่ ๒๑ ความเดิมจาก ยํ โส ธมฺมํ อธิธฺมฺมํ แก้ไขเป็น ยํ โส ธมฺม มธิธฺมฺมํ ส่วนที่แก้ไขเป็นการนำศัพท์ ธมฺมํ กับ อธิธฺมฺมํ มาสนธิกัน ผลจากการสนธิตำดังกล่าว ทำให้รูปแบบคณะฉันทลักษณ์เปลี่ยนแปลงเล็กน้อยคือ จากเดิมเป็น ม คณะ (๒๒๒-โส ธมฺม) เป็น ต คณะ (๒๒๑-โส ธมฺม)

๔. บาทที่ ๒๒ ความเดิมจาก ปรินิพฺพาติ อนาสวฺโถติ^๖ แก้ไขเป็น ปรินิพ พาทฺยนาสวฺโถติ เป็นการสนธิระหว่างคำว่า ปรินิพฺพาติ กับ อนาสวฺโถติ เข้าด้วยกัน ทำนองเดียวกันกับ บาทที่ ๒๑ เพียงแต่รูปแบบคณะฉันทลักษณ์ไม่ได้เปลี่ยนตามไปด้วย

อนุโมทนาภาที่ ๑๗ รายละเอียดดังนี้

อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตฺยหํ	ชิปปเมว สมฺมิมตฺตํ
สพฺเพ ปุเรนฺตุ สงฺกปฺปา	จฺนฺโท ปณฺณรโส ยถา
อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตฺยหํ	ชิปปเมว สมฺมิมตฺตํ
สพฺเพ ปุเรนฺตุ สงฺกปฺปา	มณฺนิ โชติรโส ยถาติ ^๗

อนุโมทนาภาที่นี้มีส่วนที่แก้ไข เพิ่มเติม และตัดทอนบางส่วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. หนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง และมนต์พิธีที่ใช้ในประเทศไทยปัจจุบัน ได้ ตัดบาทที่ ๕, ๖, และ ๗ ออก คงเหลือเพียงบาทที่ ๑, ๒, ๓, ๔, บาทที่ ๘ ความใหม่ดังนี้

อิจฺฉิตํ ปตฺถิตํ ตฺยหํ	ชิปปเมว สมฺมิมตฺตํ
สพฺเพ ปุเรนฺตุ สงฺกปฺปา	จฺนฺโท ปณฺณรโส ยถา
	มณฺนิ โชติรโส ยถาติ

๒. หนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง และมนต์พิธีที่ใช้ในประเทศไทยปัจจุบันมี การเพิ่มความอนุโมทนาเพิ่มอีก ๑ คาถา ดังนี้

ยถา วาริวหา ปุรา	ปริปุเรนฺติ สาครํ
------------------	-------------------

^๕ คูณับสยามรัฐ วิ.จุ.(บาลี) ๗/๒๐๓/๘๘.

^๖ ความตรงกับกับฉบับสยามรัฐ ดู วิ.จุ.(บาลี) ๗/๒๐๓/๘๘.

^๗ ความตรงกับกับฉบับสยามรัฐ ดู วิ.จุ.(บาลี) ๗/๒๐๓/๘๘.

^๘ อจ.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๒๕๑.

ภูมมานิ วา ยานิ ว อนตลิกเข
 สฟเพว ภูตา สุมณา ภวนตุ
 อโถปี สกกจจ สุนนตุ ภาสิต์
 สุภาสิต์ กิลยจิปี โว ภณมุ
 ปุณญเญ สตุปปาทกริ อปาปี
 ธมฺมูปเทสํ อนุการกานํ
 ตสฺมา หิ ภูตานิ สเมนตุ^{๑๓} สฟเพ
 เมตตํ กโรธ มานุสฺสียา ปชาย
 ภูเตสฺส พาทุหํ กตมตฺติกาย
 ทิวา จ รตฺโต จ หรฺนติ เย พลี
 ปจฺโจปการิ อภิกงฺขมานา
 เต โข มนุสฺสา ตนกานุกาวา
 ภูตา วิเสเสน มหิทธิกา จ
 อทิสฺสมานา มนุเชหิ ญฺาตา
 ตสฺมา หิ เน รกฺขถ อปฺมตฺตา^{๑๔}

ความบางส่วน ได้แก่ บาทที่ ๑-๔,๘-๙ และบาทที่ ๑๖ ของคาถาอนุโมทนาบทนี้ คัด
 มาจากรัตนสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ส่วนบาทที่ ๕-๗ และ บาทที่ ๑๐-๑๕ ไม่พบหลักฐานทั้งใน
 คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา เข้าใจว่าแต่งเพิ่มเติมขึ้นมาทีหลัง

อนุโมทนาภาที่ ๓๑ สงคหวตฺถคาถา มนต์พิธีที่ใช้ในปัจจุบันไม่ปรากฏ
 อนุโมทนาบทนี้ ปรากฏเฉพาะในสวดมนต์ฉบับหลวงว่า เป็นอนุโมทนาที่ใช้สำหรับวันทรงเริ่มบิณฑ
 และสังคหสมัยอื่น รายละเอียดดังนี้

ทานญจ เปยฺยวชฺชญจ	อตถจริยา จ ยา อธิ
สฺมานตฺตตา จ ธมฺเมสฺส	ตตถ ตตถ ยถารหิ
เอเต โข สงคหา โลเก	รตฺสสาณิว ยายโต
เอเต จ สงคหา นาสฺส	น มาตา ปุตฺตการณา
ลเถถ มานํ ปุชฺช วา	ปีตา วา ปุตฺตการณา
ยสฺมา จ สงคหา เอเต	สมเวกฺขนติ ปณฺทิตา
ตสฺมา มหตฺตํ ปปฺโปนฺติ	ปาสฺสา จ ภวนฺติ เตติ ^{๑๕}

อนุโมทนาภาบทนี้ คัดมาจากสังคาลสูตร^{๑๖} ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค ความเดิมมีอยู่
 ทั้งหมด ๘ คาถากึ่ง คัดมาเพียงท่อนสุดท้าย ๓ คาถากึ่ง

^{๑๓} บาลีพระไตรปิฎกเป็น ภูตา นิสาเมถ.... ดุรตนสูตร ขุ.ข. (บาลี) ๒๕/๒/๕

^{๑๔} สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), สวดมนต์ฉบับหลวง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราช
 วิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๑.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า. ๑๐๖.

^{๑๖} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๓/๑๖๗.

อนุโมทนาภาที่ ๓๕ สจจปานวิธานรูปคาถา ปราภฏเฉพาะในสวตมนต์
ฉบับหลวงเช่นเดียวกันกับอนุโมทนาภาที่ ๓๑ มีรายละเอียดดังนี้

สจจ เว อมตา วาจา เอส ฌโม สนนตโน
สจเจ อตเถ จ ฌเม จ อหุ สนโต ปติภฏฐิตา
สพธิธ วิตตํ ปุริสสส เสฏฐิ
ฌโม สุจิณโณ สุขมาวหาติ
สจจ หเว สารุตรํ รสานิ
ปญญาชีวีชีวิตมาหุ เสฏฐิ
สพทหาโน อรหํ ฌมํ นิพพานปตติยา
สุสสุสํ ลภเต ปญญํ อปมตโต วิจกขโณ
ปฏฐูปการี ฐรวา อญฐาตา วินทเต ธนํ
สจเจน กิตติํ ปโปติ ททํ มิตตานิ คนถติ
ยสเสเต จตุโร ฌมา สทสส ฆรเมสินิ
สจจ ฌโม ธิติ จาโค ส เว เปจจ น โสจติ
อิงฆ อญญะปิ ปุจจสสุ ปุญ สมณพราหมณ
ยทิ สจจา ทมา จาคา ขนตยา ภยโยธ วิชตติ^{๑๗}

ความอนุโมทนาภาที่ คาถาแรกคัฒมาจากสุภาสิตสูตร คัมภีร์สังยุตตนิกาย
สคาถวรรค รูปคาถาทั้งหมดมี ๔ คาถา คัฒมาเฉพาะคาถาที่ ๓^{๑๘} คาถาที่ ๒ คัฒมาจากวิตตสูตร
คัมภีร์เดียวกัน รูปคาถาทั้งหมดมี ๒ คาถา คาถาแรกเป็นปุจจา ส่วนคาถาที่ ๒ เป็นคาถาวิสันา ทาน
คัฒมาเฉพาะคาถาวิสันา^{๑๙} ส่วน ๔ คาถาที่เหลือ คัฒมาจากอาฬวกสูตร^{๒๐} คัมภีร์เดียวกัน รูปคาถา
ทั้งหมดมี ๑๓ คาถา คัฒมาเพียง ๔ คาถา

ในสวตมนต์ฉบับหลวงระบุไว้ว่า “คาถานี้ ใช้สวดวันถือน้ำพิพฒสตัยธาธิฐาน เมื่อ
เวลาเชิฎพระแสงลงจรดน้ำ”^{๒๑}

๒.๒ นำมาใช้ทั้งหมด ได้แก่อนุโมทนาภาที่ ๒๔, ๒๙, ๓๐, ๓๒, ๓๓, ๓๗, ๔๓, ๔๕,
๔๖, และอนุโมทนาภาที่ ๕๐ ดังจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

อนุโมทนาภาที่ ๒๔, ๔๓ รายละเอียดดังนี้

กาเล ทนติ สปปญญา วทญญ วิตมจจรา
กาเลน ทินนํ อริเยสุ อชฎเตสุ ตาทิสุ
วิปสนนมนา ตสส วิปลา โหติ ทกขินา
เย ตตถ อนุโมทนติ เวยยาวจจํ กโรนติ วา
น เตน ทกขินา อุนา เตปิ ปุญญสส ภาคินิ
ตสมา ทเท อปปฎิวานจิตโต ยตถ ทินนํ มหปผลํ

^{๑๗} สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), สวตมนต์ฉบับหลวง, หน้า. ๑๐๙.

^{๑๘} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๒๑๓/๒๒๘.

^{๑๙} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๗๓/๔๘.

^{๒๐} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๙.

^{๒๑} สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว),อ้างแล้ว, หน้า. ๑๐๙.

ปัญญานิ ปรโลกสมิ

ปติฏฐา โหนติ ปาณินนติฯ

อนุโมทนาภาวนาบทนี้ คัดมาจากกาลทานสูตรที่ ๖ แห่งอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต^{๒๒} พระพุทธเจ้าตรัสถึงกาลทานแก่ภิกษุทั้งหลาย ๕ ประการ ได้แก่ ทานที่ให้แก่ผู้มาสู่ถิ่นของตน ทานแก่ผู้เตรียมจะไป ทานแก่ผู้เป็นไข้ ทานในคราวเกิดทุกข์ภัย ข้าวอย่างดี และผลไม้ใหม่ จากนั้นจึงตรัสคานานี้

อนุโมทนาภาวนาที่ ๒๙,๔๕ รายละเอียดดังนี้

ออคโคโต เว ปสนนนานิ	ออคค์ ฌมม วิชานตัม
ออคเค พุทุเธ ปสนนนานิ	ทกฺขิณเณยเ อนุตฺตเร
ออคเค ฌมเม ปสนนนานิ	วิราคุปสเม สุขเ
ออคเค สงฺฆเ ปสนนนานิ	ปัญญุกฺเขตเต อนุตฺตเร
ออคคสมิ ทานํ ททตัม	ออคค์ ปัญญํ ปวชฺชตติ
ออคค์ อายุ จ วณฺโณ จ	ยโส กิตฺติ สุขํ พลํ
ออคคสฺส ทาตา เมธาวิ	ออคคธมฺมสมาหิโต
เทวภูโต มนุสฺโส วา	ออคคปฺปโต ปโมทตติ

อนุโมทนาภาวนาบทนี้ คัดมาจากจุนทิสสูตร^{๒๓} คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต บรรณานุกรณที่ราชกุมารเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พร้อมกับทูลถามปัญหาว่า ผู้ที่เข้าถึงศาสดา พระธรรม หรือพระสงฆ์เช่นไร เมื่อตายไปแล้วย่อมบังเกิดในสุคติอย่างเดียว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ผู้ที่เข้าถึงอรหัตตสัมมาสัมพุทธเจ้า วิราจธรรม สงฆ์สาวกของพระอรหัตตสัมมาสัมพุทธเจ้า และศีลที่พระอริยะใคร่ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่างไม่พร้อย เป็นไท ท่านผู้รู้สรรเสริญ ไม่ถูกค้นหาและทมิฏฐีครอบงำ เป็นไปเพื่อสมาธิบัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่าศีลเหล่านั้น บุคคลผู้ทำศีลที่พระอริยะใคร่ให้บริบูรณ์ ชื่อว่าทำสิ่งที่เลิศให้บริบูรณ์ และวิบากที่เลิศย่อมมีแก่บุคคลผู้ทำสิ่งที่เลิศให้บริบูรณ์

ครั้นตรัสเวยายากรณ์ภาษิตนี้แล้ว พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสคานานี้

อนุโมทนาภาวนาที่ ๓๐ รายละเอียดดังนี้

นิธิ นิเรติ บุริโส	คัมภีเร อุทกนฺติเก
อตเถ กิจฺเจ สมฺปปฺนเน	อตถาย เม ภวิสฺสติ
ราชโต วา ทฺรุตฺตสฺส	โจรโต ปิฬิตฺตสฺส วา
อินฺทสฺส วา ปโมกฺขาย	ทฺพภิกฺเข อาปทาสุ วา
เอตทตถาย โลกสมิ	นิธิ นาม นิธิยฺยติ
ดาวสฺสฺสนิหิโต สนโต	คัมภีเร อุทกนฺติเก
น สพฺโพ สพฺพทา เยว	ตสฺส ตํ อุปกปฺปติ
นิธิ วา ฐานา จวติ	สญฺญา วาสฺส วิมฺยุหติ
นาคา วา อปนาเมนติ	ยฺกฺขา วาปิ หรณฺติ นํ
อปฺปิยา วาปิ ทายาทา	อุทฺธรณฺติ อปสฺสโต

^{๒๒} อง.ปัญจก. (บาลี) ๒๒/๓๖/๔๔.

^{๒๓} อง.ปัญจก. (ไทย) ๒๒/๓๒/๔๘., อง.ปัญจก. (บาลี) ๒๒/๓๒/๓๑.

ยथा ปุณฺณกฺขโย โหติ	สพฺพเมตํ วินสฺสติ
ยสฺส ทาเนน สีเลน	สญฺญเมณ ทเมณ จ
นิธิ สุนิหิตฺโต โหติ	อิตฺติยา ปุริสสฺส วา
เจติยมฺหิ จ สงฺฆे วา	ปฺกฺคฺเล อติถิสฺสุ วา
มาตริ ปิตริ วาปิ	อโถ เชฏฐมฺหิ ภาตริ
เอโส นินิ สุนิหิตฺโต อเชยฺโย อนุคามิโก	
ปหาย คมนิเยสุ	เอตํ อาทาย คจฺจติ
อสาธารณมณฺเณสํ	อโรรหโรณ นินิ ฯ
กยิราถ ธีโร ปุณฺณยานิ	โย นินิ อนุคามิโก
เอส เทวมนุสฺसानํสพฺพกามทโท นินิ	
ยํ ยํ เทวาทิปตฺถเนติ	สพฺพเมเตน ลพฺภติ
สฺวณฺณตา สฺสรตา	สฺสณฺฐานํ สฺสรูปตา
อาธิปจฺจํ ปริวารो	สพฺพเมเตน ลพฺภติ
ปเทสฺรชฺชํ อีสฺสรียํ	จกฺกวตฺติสฺสํ ปิยํ
เทวเรชฺชมปิ ทิพฺเพสุ	สพฺพเมเตน ลพฺภติ
มานุสฺสิกา จ สมฺปตฺติ	เทวโลเก จ ยารติ
ยา จ นิพฺพานสมฺปตฺติ	สพฺพเมเตน ลพฺภติ
มิตฺตสมฺปทมาคมม	โยนิโส เจ ปญฺญชฺโต
วิชฺชาวิมุตฺตวิสฺสาโว	สพฺพเมเตน ลพฺภติ
ปฏิสมฺภิทา วิโมกฺขา จ	ยา จ สวากปารมี
ปจฺเจกโฬธิ พุทฺธมฺมิ	สพฺพเมเตน ลพฺภติ
เอวํ มหตฺติกา เอสา	ยทิตํ ปุณฺณสมฺปทา
ตสฺมา ธีรา ปสฺสณฺติ	ปณฺธิตา กตฺตปุณฺณตนฺติ

อนุโมทนาภา ๑๖ คาทาทั้งนี้ คัดมาจากนิกัณทสูตร^{๒๔} เป็นพระสูตรหนึ่งที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ภุมมพิกคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี เนื้อความแสดงถึงขุมทรัพย์อันประเสริฐที่บุคคลควรฝึงเอาไว้ เพราะอำนวยการประโยชน์ทุกอย่าง

หนังสือสวดมนต์ฉบับหลวงระบุไว้ว่า “ใช้สำหรับอนุโมทนาในการบุญนอกจากบุพเพตพลี สวดเต็มสูตรบ้าง ตัดเอาเฉพาะตั้งแต่ ยสฺส ทาเนน ไปบ้าง ขึ้นอยู่กับเวลา และความเหมาะสม”^{๒๕} ขณะที่มนต์พิธีที่ใช้กันอยู่ในปัจจุบัน ไม่ปรากฏว่ามีอนุโมทนาภาบทนี้อยู่

อนุโมทนาภาที่ ๓๒,๔๖ โภชนทานานุโมทนาภาดา รายละเอียดมีดังนี้

อายุโท พลโท ธีโร	วณฺณโท ปฏิกฺขณโท
สุขสฺส ทาตา เมธาวิ	สุขํ โส อธิคจฺจติ
อาณฺ ทตฺวา พลํ วณฺณํ	สุขญจ ปฏิกฺขณโท
ทิมายฺย ยสฺวา โหติ	ยตฺถ ยตฺถูปปชฺชตฺติ

^{๒๔} พ.พ. (บาลี) ๒๕/๑-๑๖/๑๑-๑๓. ,พ.พ. (ไทย) ๒๕/๑-๑๖/๑๗-๒๐.

^{๒๕} สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), สวดมนต์ฉบับหลวง, หน้า. ๑๐๕.

อนุโมทนาภาทนี คัดมาจากโกชนสูตรอังคุตตรนิกาย ปัญจกวรรค เฉพาะบาทที่ ๖ ความในพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาฯ และฉบับสยามรัฐ มีความตรงกัน คือ “สุขณฺจ ปฏฺิภาณโท”^{๒๖} ขณะที่ฉบับสิงหล และฉบับพม่าเป็น “สุขณฺจ ปฏฺิภาณโก”^{๒๗}

อนึ่ง เดิมพระพุทเจ้าแสดงคานานี้แกภิกษุทั้งหลาย บรรดาอานิสงส์ของการถวาย โภชนะ ๕ ประการ คือ ๑) ชื่อว่าให้อายุ ๒) ชื่อว่าให้วรรณะ ๓) ชื่อว่าให้สุข ๔) ชื่อว่าให้พละ และ ๕) ชื่อว่าให้ปฏิภาณ ทั้งยังมีส่วนแห่งการได้อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณอันเป็นทิพย์ จากนั้น จึงตรัสสรุปในรูปของคานาดังกล่าวข้างต้น

อนุโมทนาภาทนี ๓๓ รายละเอียดดังนี้

ภุตตา โภคา ภตา ภจจา	วิติณฺณา อาปทาสุ เม
อุทฺธคฺคา ทกฺขินา ทินฺนา	อโถ ปณฺจ พลี กตา
อุปฺภุตฺติตา สีสวนโต	สณฺญตา พรหมจารโย
ยทตฺถ โภคมิจฺเจยฺย	ปณฺทิตो ชรมาวสํ
โส เม อตฺโถ อนุปฺตโต	กตํ อนฺนตฺตปิยํ
เอตํ อนุสฺสรํ มจฺโจ	อริยธมฺเม สฺฐิตํ นโร
อิเธว นํ ปสฺสนฺติ	เปจฺจ สคฺเค ปโมทตฺติ

ความเดิมของคานาภาทนี ในบาลีไม่ระบุว่าเป็นคานาอนุโมทนา ระบุแต่เพียงว่า พระพุทเจ้าแสดงประโยชน์ ๕ ประการที่ควรถือเอาจากโภคทรัพย์แก่นาถปิตกเศรษฐี ขณะทรงประทับอยู่ที่วัดพระเชตะวันมหาวิหาร สิ้นสุดพระดำรัสทรงตรัสสรุปประโยชน์ ๕ การที่ควรถือเอาจาก โภคทรัพย์ด้วยการตรัสพระคานานี้^{๒๘}

ความในคานาอนุโมทนานี้ คัดมาจากพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ^{๒๙} เพราะมีไม่ตรงกับ ฉบับมหาจุฬาฯ ๑ อยู่ ๒ แห่ง ได้แก่บาทที่ ๖ (ฉบับมหาจุฬาฯ เป็น พรหมจารโย) และบาทที่ ๗ (ฉบับ มหาจุฬาฯ เป็น ยทตฺถ โภคํ อิจฺเจยฺย)^{๓๐}

อนุโมทนาภาทนี ๓๗ อิฏฺฐสูตฺตคานา

อายุ วณฺณํ ยสํ กิตฺติ	สคฺคํ อจฺจจากุสฺสินตํ
รติโย ปตฺถยาเนน	อุฬารา อปราปฺรา
อปฺปมาทํ ปสฺสนฺติ	ปฺปญฺญกิริยาสุ ปณฺทิตา
อปฺปมตฺโต อุโถ อตฺเต	อริคฺคณฺหาติ ปณฺทิตอ
ทิฏฺฐเฐ ธมฺเม จ โย อตฺโถ	โย จตฺโถ สมปฺรายิกอ
อตฺถาภิสมฺยา ธีโร	ปณฺทิตอติ ปจฺจุจตฺติติ. ^{๓๑}

^{๒๖} ๐.ป.ป.จ. (บาลี) ๒๒/๓๗/๓๗.

^{๒๗} ๐.เชิงจอรพพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ๐.ป.ป.จ. (บาลี) ๒๒/๓๗/๔๕.

^{๒๘} ๐.ป.ป.จ. (ไทย) ๒๒/๔๑/๖๖.

^{๒๙} ๐.พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ๐.ป.ป.จ. (บาลี) ๒๒/๔๑/๕๐.

^{๓๐} ๐.ป.ป.จ. (บาลี) ๒๒/๔๑/๖๖.

^{๓๑} สมเด็จพระสังฆราช (ปฐสทว), สวดมนต์ฉบับหลวง, หน้า. ๑๑๐.

คาถาอนุโมทนาบทนี้ คัดมาจากอิฐสูตร แห่งอังคุตตรนิกาย ปัญจวรรค เนื้อความแสดงสิ่งที่น่าปรารถนา ๕ ประการ ปรากฏหลักฐานเป็นบทอนุโมทนาเฉพาะในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง ไม่ปรากฏในหนังสือมนต์พิธีอื่น^{๓๒}

๒.๓ นำมาบางส่วน และแต่งเพิ่มบางส่วน พบ ๒ เรื่อง ได้แก่อนุโมทนาภาที่ ๒๘, ๔๗ รายละเอียดดังนี้

อนุโมทนาภาที่ ๒๘ ปริตตกรณปาฐุ รายละเอียดดังนี้

ยาวตา สุตตา อปทา วา ทวิปทา วา จตุปปทา วา พหุปปทา วา, รูปีโน วา อรูปีโน วา สลยโน วา อสลยโน วา เนวสลยญินาสลยโน วา, ตถาคโต เตสํ อคคมกขายติ อรหํ สมมาสมพุทโธ. เย โข พุทธะ ปสนนา อคเค เต ปสนนา, อคเค โข ปน ปสนนानํ อคโค วิปาโก.

ยงกิลฺลิจิ วิตฺตํ อิตฺ วา หุํ วา
สคฺเคสุ วา ยํ รตนํ ปณฺธิตํ
น โน สมํ อตฺถิ ตถาคเตน
อิทฺมปิ พุทธะ รตนํ ปณฺธิตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

ยาวตา ฌมมตา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา, วิราโค เตสํ อคคมกขายติ, ยทิตํ มทนิมมทโน ปี ปาสวินโย อาลยสมุคฺฆาโต วฏฺฐุปจฺเจโท ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรธो นิพฺพานํ. เย โข วิราจฌมเม ปสนนา อคเค เต ปสนนา, อคเค โข ปน ปสนนानํ อคโค วิปาโก

ขยํ วิราจํ อมตํ ปณฺธิตํ
ยทชฌมคฺคา สกยมนฺนี สมหิโต
น เตน ฌมเมน สมตฺถิ กิลฺลิจิ
อิทฺมปิ ฌมเม รตนํ ปณฺธิตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

ยาวตา ฌมมา สงฺขตา, อริโย อฏฺฐงฺกิโก มคฺโค เตสํ อคคมกขายติ. เสยฺยถิทํ. สมมาทิฏฺฐิ สมมาสงฺกปโป, สมมาวาจา, สมมากมฺมโต สมมาอาชีโว, สมมาวายาโม สมมาสติ สมมาสมาธิ. โย โข อริยมคฺคฌมเม ปสนนา อคเค เต ปสนนา, อคเค โข ปน ปสนนानํ อคโค วิปาโก.

ยมพุทฺธสฺสอฏฺฐ ปรีวณฺณยํ สุจฺจํ
สมาธิมานนฺตริกฺกณฺณมาหุ
สมาธินา เตน สโม น วิชฺชติ
อิทฺมปิ ฌมเม รตนํ ปณฺธิตํ
เอเตน สจฺเจน สุวตฺถิ โหตุ.

ยาวตา สงฺฆา วา คณา วา, ตถาคตสาวกสงฺโฆ เตสํ อคคมกขายติ, ยทิตํ จตตาริ ปุริสยฺศานิ อฏฺฐ ปุริสปุคฺคลา. เย โข สงฺเฆ ปสนนา อคเค เต ปสนนา, อคเค โข ปน ปสนนानํ อคโค วิปาโก.

เย ปุคฺคลา อฏฺฐ สตํ ปสฺตถา

^{๓๒} ผู้วิจัยสำรวจมนต์พิธีฉบับชาวพุทธ ฉบับรวบรวมโดยคณาจารย์สำนักพิมพ์เลียงเชียง, มนต์พิธี ฉบับเรียบเรียงโดยพระครูอรุณธรรมรังษี (เอี่ยม สิริวัฒนโณ), ไม่พบอนุโมทนาบทนี้ แม้ปัจจุบัน ก็ยังไม่พบว่า มีการใช้อนุโมทนา

จตตารี เอตานิ ยุกานิ โหนติ
 เต ทกฺขิณเณยยา สุตตสฺส สาวกา
 เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺพลานิ
 อิทฺมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺธิตํ
 เอเตน สจฺเจน สุตฺถิ โหตุ.
 เย สุปฺปยุตฺตา มนฺสา ทเพฺหน
 นิกฺกามิโน โคตมสาสนมฺหิ
 เต ปตฺติปตฺตา อมตํ วิคฺยห
 ลทฺธา มุธา นิพฺพุตํ ญฺญชฺมานา
 อิทฺมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺธิตํ
 เอเตน สจฺเจน สุตฺถิ โหตุ.
 ขณฺี ปุราณํ นวํ นตฺถิ สมฺภวํ
 วิรตฺตจิตฺตตายติเก ภาวสมิ
 เต ชินฺพีชา อวิรุฬฺหิณฺณา
 นิพฺพนฺติ อีรา ยถายมปทีโป
 อิทฺมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺธิตํ
 อิทฺมปิ สงฺฆे รตนํ ปณฺธิตํ
 เอเตน สจฺเจน สุตฺถิ โหตุ.

อนุโมทนาภาที่ ๔๗ อาฏานาฏิยะปะริตตัง (ย่อ) รายละเอียดดังนี้

สัพพะโรคะวินิมุตโต	สัพพะสันตปาปะวัชชีโต
สัพพะเวระมะติกกันโต	นิพพุโต จะ ตฺวํ ภาวะะ ๗
สัพพีติโย วิวัชขันตุ	สัพพะโรโค วินัสสตุ
มา เต ภาวัตวันตะราโย	สุชี ที่มายุโก ภาวะะ
อะภาวาทะนะสีลิสสะ	นิจจิง วุฑฒาปะจาโยโน
จัตตาโร ธัมมา วัฑฒันติ	อายุ วัณโณ สุขัง พะลัง ๗

อนุโมทนาภาที่นี้ ไม่ปรากฏในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง มนต์พิธีฉบับพระครู
 อรุณธรรมรังษี เรียกอนุโมทนาภาที่นี้ว่า อาฏานาฏิยะปะริตตัง (ย่อ) เป็นการตัดทอนอาฏานาฏิยะ
 ปะริตตังมาต่อเป็นความเนื่องด้วยกัน

อนึ่ง อาฏานาฏิยะปะริตตังที่ปรากฏในมนต์พิธี มีเนื้อความบางส่วนเท่านั้น คัดมาจาก
 อาฏานาฏิยสูตร (๖ คาถาแรก) ^{๓๓} และเนื้อหาที่ปรากฏในอาฏานาฏิยะปะริตตัง (ย่อ) ไม่มีท่อนใดเลยที่
 เหมือนคาถาในอาฏานาฏิยสูตร แสดงให้เห็นว่า คาถาอนุโมทนาภาที่นี้ คงแต่เพิ่มเติมบางส่วน ขณะที่
 บางส่วนก็คัดมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา กล่าวเช่นนี้ เพราะมีหลักฐานพอที่จะสืบค้นได้ถึง เช่น ในขุ
 ททนิกาย อปทาน มีข้อความว่า

สพพิติโย วิวัชขันตุ โสโก โรโค วิวัชชตุ

^{๓๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๗๗/๑๗๐-๑๗๑.

มา เต ภวตวนตราโย ผุสส ขิปปี โพธิมุตตม^{๓๔}
 ในอรรถกถาขุททกนิกาย ธรรมบท มีข้อความว่า
 อภิวัตนสีลิสส นิจจํ วุฑฒาปจายโน
 จตตารโธ ธมมา วฑฒนติ อายุ วณโณ สุขํ พลนติ ฯ^{๓๕}

๓. **แต่งขึ้นใหม่ทั้งหมด** เป็นอนุโมทนากาถาที่ไม่อยู่ในกลุ่มที่ ๑ และ ๒ แต่เป็นของที่
 ปราชญ์แต่งขึ้นมาภายหลัง อนุโมทนากาถาตามนัยนี้ ได้แก่อนุโมทนากาถาที่ ๔๑,๔๒,๔๓

อนุโมทนากาถาที่ ๔๑ มงคลจักรวาลน้อย (ย่อ) รายละเอียดดังนี้

ระตะนัตตะยานุภาเวนะ	ระตะนัตตะยะเตชะสา
ทุกขะโรคะภะยา เวรา	โสกา สัตตุ จุปัททะวา
อะเนกา อันตะรายาปี	วินัสสันตุ อะเสสะโต
ชะยะสิทธิิ ธะนัง ลาภัง	โสทธิ ภาคยัง สุขัง พะลัง
สิริ อายุ จะ วณโณ จะ	โกคัง วุฑฒิ จะ ยะสะวา
สะตะวัสสา จะ อายุ จะ	ชีวะสิทธิิ ภาวันตุ เต ฯ

อนุโมทนากาถาบทนี้ สืบค้นจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถาแล้วไม่มีคาถาที่มี
 เนื้อหาลักษณะนี้ แสดงว่า เป็นของที่แต่งขึ้นใหม่ทั้งหมด แต่ก็ยังหาหลักฐานไม่พบว่า ผู้ใดเป็นผู้แต่ง

อนุโมทนากาถาที่ ๔๒ สุขากิยาจะนะคาถา เนื้อความคาถาอนุโมทนา ดังนี้

ยัง ยัง เทวะมนุสสานัง	มังคะลัตถายะ ภาสีตัง
ตัสสะ ตัสสาณุภาเวนะ	โหตุ ราชะกุเล สุขัง
เย เย อารักขะกา เทวา	ตัตถะ ตัตถาธิวาสโน
อิมินา ธัมมะทาเนนะ	สัพเพ โหนตุ ปุชิตา
สะทา ภัทธานิ ปัสสันตุ	สุขิตา โหนตุ นิพภะยา
อัปปะมัตตา จะ อัมहेสุ	สัพเพ รักขันตุ โน สะทา
ยัญจะ โน ภาสะมานะหิ	กุสะลัง ปะสุตัง พะหุง
ตันโน เทวานุโมทนต์	จิรัง ติฏฐะตุ สาตะตัง
เย วา ชะลาพุชฌันตะชา	สังเสทะโชปะปาติกา
อะเวรา โหนตุ สัพเพ เต	อะนีฆา นิรูปัททะวา
ปัสสันตุ อะนะวัชชานิ	มา จะ สาวัชชะมาคะมา
จิรัง ติฏฐะตุ โลกัสมีง	สัมมาสัมพุทเธสาสนัง
ทัสเสนตัง โสตะวันตุนัง	มัคคัง สัตตะวิสุทธิยา
ยาวะ พุทโธติ นามัมปี	โลกะเชฏฐัสสะ สัตถุโน
สัมมาเทสิตะธัมมัสสะ	ปวัตตะติ มะเหสีโน
ปะสันนา โหนตุ สัพเพปิ	ปาณินโน พุทเธสาสะเน
สัมมา ธารัง ปะเวจฉันโต	กาเล เทโว ปะวัสสะตุ
วุฑฒิภาวายะ สัตตานัง	สะมิทัง เนตุ เมทะนิง

^{๓๔} ขุ.อป. (บาลี) ๓๓/๑๗๙/๔๖๕., ในอรรถกถาชาดก ก็มีความคล้ายกัน ดู ขุ.ชา.อ. ๑/๕๐.

^{๓๕} ธมมปทฎฐกถา ๑/๖๙๗.

มาตา ปิตา จะ อัคระชัง นิจจัง รักขันติ ปุตตะกัง
 เอวัง อัมเมนะ ราชานโน ปะชัง รักขันตุ สัพพะทา
 อนึ่ง คาถานี้ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฉิม) ทรงแต่งขึ้นถวายพระพรแด่
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาทรงโปรดฯ ให้พระสงฆ์สวดท่ายพระปริต และยังสวดมา
 ตราบเท่าทุกวันนี้

อนุโมทนากาถาที่ ๕๓ คาถาอนุโมทนาพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจอม
 เกล้าเจ้าอยู่หัว รายละเอียดดังนี้

สุชี อัย โหตุ สทา กุมารโ
 นามเน โส ติสสวโร กุมารโ
 आयुญจ วณณญจ สุขพพลญจ
 ติกขญจ ปญญญจ ปฏิภาณญตัม
 लथा यस्सुस्सि सुखं महिती
 पโहुत्तु सप्पत्तถ जिรั सुชีวี
 गुलญจ रक्खेत्त समाजरญज
 सप्पเพ सत्तตุहि चยं लเภถ
 सुชี ทีฆायโก โหตุ ปุตโต ติสสวรวุโ
 กุมารโ ชุมปุตโตยอิทธิมา โหตุ สप्พทา
 พุทโธ ธมโม จ สงโฆ จ อิจเจตं रत्नत्तयं
 तस्सापि सरणिं โहตุ समा रक्खत्तु नं सทา ॥

๔.๑.๓ ประเภทร้อยแก้วผสมร้อยกรอง

อนุโมทนากาถาประเภทร้อยแก้วผสมร้อยกรอง พบเพียงบทเดียว ปรากฏทั้งในสวด
 มนต์ฉบับหลวง และมนต์พิธี รูปแบบอนุโมทนามีรายละเอียดดังนี้

สพพพุธานุภาเวน สพพธมมานุภาเวน สพพสงฆานุภาเวน พุทธรัตนं ธมมรัตนं
 สงฆรัตนं ตินณั รตนานัน อานุภาเวน จตุราสีตีสหสสธมมกขนธานุภาเวน ปิฎกัตตยานุภาเวน ชิน
 สาวกานุภาเวน สพเพ เต โรคา สพเพ เต ภัยา สพเพ เต อนตรายา สพเพ เต อุปททวา สพเพ
 เต ทุนนิมิตตา สพเพ เต อวมงคลา วินสสนตุ आयुจตมโก ธนวตมโก สิริวตมโก ยสวตมโก
 พลวตมโก วณณวตมโก สุขวตมโก โหตุ สพพทา ॥

ทุกขโรคาภยา เวรา โสกา สัตตุ จุปททวา
 อเนกา อนตรายาปี วินสสนตุ จ เตชสา
 ชยสิทธิ ธนํ ลาภํ โสถถิ ภาคยํ สุขํ พลํ
 สิริ आयु จ วณโณ จ โภคํ วุฑฒิ จ ยสวา
 สत्वสสา จ आयุ จ ชีวสิทธิ ภาวนตุ เต ๐๖

รูปแบบอนุโมทนากาถาบทนี้ เป็นของที่แต่งขึ้นใหม่ภายหลัง เพราะไม่ปรากฏหลักฐานทั้ง
 ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา

^{๐๖} สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), สวดมนต์ฉบับหลวง, หน้า ๙๗-๙๘.

๔.๒ พัฒนาการด้านเนื้อหา

จากการศึกษาเนื้อหาคำอนุโมทนาในพระพุทธศาสนา นับตั้งแต่คัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา จารึก พงศาวดาร ตำนาน หนังสือสวดมนต์ หนังสือมนต์พิธี และบันทึกความทรงจำ พบพัฒนาการที่สำคัญเกี่ยวกับเนื้อหาคำอนุโมทนา ดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ คำอนุโมทนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จำนวนตัวอย่างคำอนุโมทนาในคัมภีร์พระไตรปิฎก จำนวน ๑๓ เรื่อง คือ จากวินัยปิฎก ๖ เรื่อง พระสุตตันตปิฎก จำนวน ๗ เรื่อง และจากคัมภีร์อรรถกถาจำนวน ๑๗ เรื่อง พบว่า

๔.๒.๑.๑ เนื้อหาคำอนุโมทนาในพระไตรปิฎก มุ่งแนะนำ หรือชี้แนวทางสำหรับปฏิบัติ พร้อมทั้งอานิสงส์ที่ผู้ปฏิบัติตามจะพึงได้รับเป็นสำคัญ เช่น พุทธานุญาติข้าวต้มและขนมหวาน พรรณนาถึงประโยชน์ของข้าวต้ม ๑๐ ประการ จากนั้นตอน ในตอนท้ายคาถา ก็แสดงข้อความลักษณะเชิญชวนว่า “ควรถวาย...” (อลเมว ทาตุ)^{๓๗} แม้คำอนุโมทนาเรื่อง มหาอำมาตย์สุณิธะและวัสสการะ เนื้อความก็พรรณนาถึงลักษณะของบัณฑิตว่า อยู่ที่ไหนก็ไม่ทอดทิ้งการเข้าหา อุปถัมภ์บำรุงผู้ทรงศีล ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ อานิสงส์ของการปฏิบัติเช่นนี้ ย่อมเป็นที่นับถือโดยทั่วไป และทำให้ประสบแต่ความเจริญทุกเมื่อ

เรื่องอื่น ๆ เช่น เกณียชฎิลถวายน้ำอัฐฐบาล, พุทธานุญาติวิหาร, ปฐมอนาถปิณฑิกสูตร, มนาศาฬายสูตร, ตีโรกขทสูตร เป็นต้น เนื้อหาล้วนมีลักษณะเชิงพรรณนา มุ่งแสดงเนื้อหาหลักความจริงตามเหตุปัจจัย จากนั้นก็ชี้ หรือแนะนำแนวทางสำหรับปฏิบัติ

เมื่อวิเคราะห์รายละเอียด คัมภีร์พระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก ยังระบุถึงบุคคล ๒ กลุ่ม คือกลุ่มผู้ให้ (ทายก) และกลุ่มผู้รับ (ปฎิคาหก) โดยในส่วนผู้ให้ ระบุเป็นผู้มีศรัทธา ไม่ตระหนี่ มีจิตใจเบิกบาน เป็นบัณฑิต มีศีล ฉลาดในประโยชน์ มีความเห็นตรง ขณะที่คัมภีร์อรรถกถา ไม่ระบุรายละเอียด มีเพียงอนุโมทนา ๒ แห่งเท่านั้นที่กล่าวถึงลักษณะรวมว่า เป็นบัณฑิต เชื้อกรรม

ในส่วนผู้รับระบุลักษณะพิเศษของผู้รับว่า ประกอบด้วยศีล สำรวม ประพฤติพรหมจรรย์ เป็นพหูสูต ปฏิบัติตรง ขณะที่คัมภีร์อรรถกถาไม่ระบุ หรือพบลักษณะเด่น มีเพียงระบุรวม ๆ ไว้ว่า เป็นผู้บรรลุธรรม และเป็นทักษิณียบุคคล

เนื้อหาส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุที่ถวาย (ไทยธรรม) คัมภีร์พระวินัยปิฎก พบเพียง ๒ หมวดคือ หมวดอาหาร และเสนาสนะ หรือที่อยู่อาศัย ขณะที่พระสุตตันตปิฎก พบ ๓ หมวด คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย ส่วนคัมภีร์อรรถกถา ที่ระบุไว้พบเพียงหมวดเดียวคือ เสนาสนะ นอกนั้นกล่าวรวม ๆ ว่า “ทาน” โดยไม่ระบุว่าประเภทของทาน

๔.๒.๑.๒ จำนวนอนุโมทนาทั้งหมดในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในส่วนพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก ไม่มีเรื่องราวเกี่ยวกับการตั้งจิตปรารถนา หรืออวยพร การอนุโมทนาที่มีลักษณะตั้งจิตปรารถนา หรืออวยพรให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นเรื่องที่มีมาภายหลัง ดังปรากฏหลักฐานในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ๑๗ เรื่อง มีการตั้งจิตปรารถนา หรืออวยพรจำนวน ๖ เรื่อง แต่มักมีเนื้อหาสั้น ๆ สั้นสุดมีเพียง ๒ คำ ยาวสุดคือ ๑ คาถา เช่น สุขุ โหตุ^{๓๘} (ขอให้มีความสุข), สุขุ โหตุ ทุก

^{๓๗}วิ.ม. (บาลี) ๕/๒๘๒/๕๔.

^{๓๘}ที.ม.มหา.อ. (บาลี) ๓/๒๕๑.

ขา ปมฺจุจตุ^{๓๙} (ขอให้มีความสุข พ้นจากความทุกข์), ตว อชฌายโส ปุเรตุ^{๔๐} (ขอให้อภัยภัยท่านจงเต็มรอบ), เอว โหตุ^{๔๑} (ขอให้เป็นอย่างนั้น)

เขียนเป็นตารางเปรียบเทียบ จากข้อสรุปข้างต้นได้ดังนี้

ชื่อคัมภีร์	ชื่ออนุโมทนา	ท่วงทำนองอนุโมทนา		
		หลักธรรม/สั่งสอน	ชื่นชม/ยินดี	อวยพร
วิ.ม.	พุทธานุญาตข้าวต้มและขนมหวาน	/	x	x
วิ.ม.	มหาอำมาตย์สุณิธะและวิสสการะ	/	x	x
วิ.ม.	เกณียชฎิลถวายน้ำอัฐิบูชา	/	x	x
วิ.ม.	นางวิสาขากราบทูลขอพร	/	x	x
วิ.จุ.	พุทธานุญาตวิหาร	/	x	x
วิ.ป.	กรานกรานกฐิน	x	/	x
ที.ม.	มหาปริณิพพานสูตร	/	x	x
ม.ม.	พระพุทธเจ้าอนุโมทนาแก่เกณียชฎิล	/	x	x
ส.ม.	ปฐมอนาถปิณฑิกสูตร	/	x	x
อ.ปญจก.	มณฑปทายีสูตร	/	x	x
ขุ.ขุ.	ติโรกฐทสูตร	/	x	x
ขุ.อุ.	ปาฎลิกคามิยสูตร	/	x	x
ขุ.สุ.	เสลสูตร	/	x	x
วิ.มหา.อ.	พระเจ้าอโศกตรัสถามข้อธรรม	/	x	x
ที.มหา.อ.	พระมหามิตตเถระผู้อยู่ในถ้ำกสกะ	x	x	/
อ.เอก.อ.	พระมาลียเทวเถระผู้บำเพ็ญวิปัสสนา	x	x	/
อ.เอก.อ.	พระปัจเจกพุทธเจ้าอนุโมทนา	x	x	/
อ.เอก.อ.	พระสารีบุตรอนุโมทนาแก่ภรรยานายปุลณณะ	x	x	/
อ.ทุก.อ.	พระพุทธเจ้าอนุโมทนาแก่นางสิริมา	/	x	x
อ.ทุก.อ.	พระพุทธเจ้าอนุโมทนาแก่พระนางสุปปวาสา	/	x	x
ขุ.ธ.อ.	พระสารีบุตรอนุโมทนาแก่บัณฑิตและชาวเมือง	/	x	x
ขุ.ธ.อ.	พระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสนาอนุโมทนา	x	x	/
ขุ.ธ.อ.	พระพุทธเจ้าอนุโมทนาแก่บิดานายโคฆาต	/	x	x
ขุ.เปต.อ.	อรรถกถาปิฎกฐิตลิกเปตวัตถุ	/	x	x
ขุ.ชา.อ.	พระโพธิสัตว์อนุโมทนา	/	x	x
ขุ.ชา.อ.	พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปที่ ๑ อนุโมทนา	/	x	x

^{๓๙}อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๔๙.

^{๔๐}อง.เอกก.อ. (บาลี) ๑/๕๙๘.

^{๔๑}ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๑/๘๙.

ชื่อคัมภีร์	ชื่ออนุโมทนา	ท่วงทำนองอนุโมทนา		
		หลักธรรม / สัจสอน	ชื่นชม/ ยินดี	อวย พร
ขุ.ชา.อ.	พระปัจเจกพุทธเจ้า ๖ องค์ อนุโมทนา	/	x	x
ขุ.ชา.อ.	พระพุทธเจ้าอนุโมทนาแก่ภิกษุ ๒ คน	/	x	x
ขุ.พุทธ.อ.	พระพุทธเจ้าอนุโมทนาพระเจ้าพิมพิสาร	/	x	x
อภิ.ป.อ.	อนุโมทนาท้าวคัมภีร์อรรถกถาพระอภิธรรม	x	/	/

จากตารางจะเห็นว่า เนื้อหาอนุโมทนาทั้งหมดจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา มี ๗ เรื่อง ที่ไม่ได้มุ่งสอน แนะนำ หรือชี้แนวทางปฏิบัติ (ในจำนวน ๗ เรื่อง อยู่ในชั้นอรรถกถา ๖ เรื่อง), มีเพียง ๒ เรื่องเท่านั้นที่เป็นการชื่นชม หรือยินดี และมีเพียง ๖ เรื่องเท่านั้นที่เป็นการอวยพร (ในจำนวน ๖ เรื่อง อยู่ในชั้นอรรถกถาทั้งหมด) ที่เหลือนอกจากนั้น เนื้อหามุ่งแนะนำ สัจสอน หรือชี้แนวทางปฏิบัติ เป็นสำคัญ

๔.๒.๒ คำอนุโมทนาในสังคมไทย

เนื้อหาอนุโมทนาในสังคมไทย แบ่งออกเป็น ๕ กลุ่ม ตามลักษณะที่มาของคำอนุโมทนา คือ คำอนุโมทนาจากจาริก, คำอนุโมทนาจากตำนาน, คำอนุโมทนาจากพงศาวดาร, คำอนุโมทนาจากหนังสือสวดมนต์, และคำอนุโมทนาจากแหล่งอื่น

๔.๒.๒.๑ คำอนุโมทนาจากจาริก

เนื้อหาคำอนุโมทนาในจาริกเป็นร้อยแก้วล้วน ส่วนใหญ่เป็นข้อความสั้น ๆ เมื่อวิเคราะห์ห้องประกอบรวมแล้ว พบว่า ไม่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรม เนื้อหาที่พบมักแสดงเหตุการณ์ สั้น ๆ เกี่ยวกับการบำเพ็ญกุศลในบริบทต่าง ๆ ที่พบมาก เช่น การสร้างพระ การปฏิสังขรณ์กุฏิ วิหาร เจดีย์ หอไตร หอพระ เป็นต้น

อนึ่ง บางจาริก มีกล่าวถึงผู้ให้ (ทายก) โดยระบุลักษณะพิเศษไว้ เช่น มีศรัทธาเป็น ที่ตั้ง ส่วนผู้รับ (ปฎิคาหก) ไม่มีระบุคุณลักษณะพิเศษใด ๆ ไว้ วัตถุประสงค์ที่ถวายเป็นเพียงหมวดเดียว คือ เสนาสนะ ขณะเดียวกันก็พบเครื่องไทยธรรมประเภทอื่นที่อยู่นอกเหนือจากปัจจัย ๔ เช่น พระพุทธรูป, เจดีย์, วิหาร, หอพระ เป็นต้น

ผู้ให้ (ทายก) มักชวนชวาย ปฏิสังขรณ์เสนาสนะ สร้างพระพุทธรูป เจดีย์ วิหาร หรือหอพระ เป็นต้นแล้ว ถวายอุทิศแก่สงฆ์

ในส่วนของการตั้งความปรารถนาให้บรรลุสิ่งพึงประสงค์ จากหลักฐานที่พบ มี ๓ ลักษณะ คือ ๑) ปรารถนาความสุข ความเจริญในชีวิต ๒) ต้องการสืบทอดอายุพระศาสนาให้ถึง ๕๐๐๐ ปี และ ๓) ปรารถนานิพพานสมบัติในอนาคต

๔.๒.๒.๒ คำอนุโมทนาจากตำนาน

หลักฐานจากตำนานไม่พบเนื้อหาที่เป็นหลักธรรม แต่ก็มีหลักฐานระบุถึงเรื่องอื่น เช่น คุณลักษณะของผู้ให้ (ทายก) พบใช้คำรวม ๆ ว่า “ผู้หมั่นประกอบสุจริต” ส่วนผู้รับ (ปฎิคาหก) ก็ไม่มีระบุลักษณะใด ๆ ไว้

ในส่วนวัตถุดิบของ (ไทยธรรม) พบมีระบุถึงน้ำดื่ม (จัดเข้าในหมวดอาหาร), ดอกไม้รูปเทียน, พระปฐมา นอกนั้นระบุรวม ๆ ว่า บริจาคทาน

ส่วนวิธีการ พบมีการทำบุญอุทิศส่วนกุศล (ปัดทานมัย) ให้แก่บรรพชน อุทิศให้แก่เทวดา, ทำบุญฉลองยศ (มหาสมณูมาภิเศก) อนุโมทนาพร้อมกับประพรมน้ำพระพุทธรณ์ , การบูชาด้วยดอกไม้รูปเทียน

ในส่วนของความตั้งใจ พบ ๒ ลักษณะ คือ ชื่นชมยินดี, ตั้งจิตปรารถนาให้ได้สมประสงค์ มีได้สุข พ้นจากทุกข์ภัยอันตราย เป็นต้น

๔.๒.๒.๓ คำอนุโมทนาจากพงศาวดาร

อนุโมทนาจากพงศาวดารโยนก, พงศาวดารกรุงศรีอยุธยา, และพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ไม่พบรายละเอียดเนื้อหาอนุโมทนา แต่จากหลักฐาน สามารถวิเคราะห์ว่ามีการใช้อนุโมทนา ๒ ความหมาย คือ การแสดงความชื่นชม และการอวยพรให้สมประสงค์

๔.๒.๒.๔ คำอนุโมทนาจากหนังสือสวดมนต์ สรุปได้ดังนี้

๑) กลุ่มที่คัดมาจากคำอนุโมทนาเดิมที่มีอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา กลุ่มนี้ เดิมมีความหมายอย่างไร ก็คงเป็นเช่นนั้น ไม่มีการเปลี่ยนแปลง อย่งไรก็ตามคำอนุโมทนา กลุ่มนี้ มีเพียง ๔ เรื่อง เท่านั้น ได้แก่ เกณียาอนุโมทนาคาถา, วิหารทานคาถา, เทวตาสัสสทักขินาอนุโมทนาคาถา, และติโรกฐทสูตร

๒) กลุ่มที่ไม่ใช่คำอนุโมทนาเดิม แต่ถูกคัดเลือกมาใช้เป็นบทอนุโมทนาในสังคมไทย ซึ่งการคัดมา อาจคัดมาทั้งหมด คัดมาบางส่วน หรือคัดมาบางส่วนและแต่งเพิ่มเติมบางส่วน กลุ่มนี้มีจำนวน ๑๔ เรื่อง ได้แก่ บทอนุโมทนาสามัญ, เกณียาอนุโมทนาคาถา, กาลทานสูตรคาถา, เทวตาสัมมัตตคาถา, ปริตตกรณปาฐ, อัคคัปปสาทสูตรคาถา, นิธิกัณฐ์, สังคหัตถุคาถา, โภชนทานาอนุโมทนาคาถา, อาทิสสูตรคาถา, สัจจปานวิธานรูปคาถา, วรโรปนสูตร, อัญญสูตรคาถา, และมนาปาทยสูตรคาถา

เนื้อหาคำอนุโมทนาในกลุ่มนี้ มีเนื้อหาในเชิงแนะนำ สั่งสอน ขณะเดียวกันก็มีเนื้อหาบางส่วนมีลักษณะเป็นคำอวยพร และในการอวยพรนั้น มีการอัญญาพพระรัตนตรัย เพื่อช่วยเสริมให้สมปรารถนา

เพื่อความชัดเจน และสะดวกต่อการพิจารณาในเชิงเปรียบเทียบ ผู้วิจัยได้สร้างตาราง และวิเคราะห์ท่วงทำนองอนุโมทนา เพื่อให้เห็นพัฒนาการเพิ่มเติมจากที่มีอยู่เดิมในคัมภีร์พระไตรปิฎก และอรรถกถา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ชื่ออนุโมทนา	ลักษณะการนำมาใช้	ท่วงทำนองอนุโมทนา			
		หลักธรรม/สั่งสอน	ชื่นชม/ยินดี	อวยพร	การอ้างอิง
บทอนุโมทนาสามัญ	ตัดต่อ/แต่งเสริม	x	x	/	x
เกณียาอนุโมทนาคาถา	นำมาทั้งหมด/แต่งเสริม	/	x	x	x
กาลทานสูตรคาถา	นำมาทั้งหมด	/	x	x	x
เทวตาสัมมัตตคาถา	ตัดทอนบางส่วน	/	x	x	x
ปริตตกรณปาฐ	นำมาบางส่วน/แต่งเสริม	x	x	/	/

ชื่ออนุโมทนา	ลักษณะการนำมาใช้	ท่วงทำนองอนุโมทนา			
		หลักธรรม /สั่งสอน	ชื่นชม /ยินดี	อวย พร	การ อ้างอิง
อัคคัปปสาทสุตตคาถา	นำมาทั้งหมด	/	x	x	x
นิธิกัณท์	นำมาทั้งหมด	/	x	x	x
สังคหัตถุคาถา	นำมาบางส่วน	/	x	x	x
โกชนทานานุโมทนาคาถา	นำมาทั้งหมด	/	x	x	x
อาทียสุตตคาถา	นำมาทั้งหมด	/	x	x	x
สัจจานวิธานุรูปคาถา	ตัดต่อ/นำมาบางส่วน	/	x	x	x
วนโรปนสูตร	นำมาทั้งหมด	/	x	x	x
อิภุรสุตตคาถา	นำมาทั้งหมด	/	x	x	x
มนापทายิสุตตคาถา	นำมาทั้งหมด	/	x	x	x

จากตารางจะเห็นว่า เนื้อหาอนุโมทนาที่เป็นของเดิม และไม่ได้แต่งเสริม หรือเพิ่มเติมใด ๆ ยังคงมีเนื้อหา และท่วงทำนองสอดคล้องกับคำอนุโมทนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา

ส่วนที่แต่งขึ้นใหม่ทั้งหมด ไม่มีเนื้อหาหลักธรรม คงมีแต่การอนุโมทนาเชิงอวยพรทั้งหมด และมีการอ้างอิงพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ เพื่อให้ผู้นำหนักการอนุโมทนาด้วย ดังตารางวิเคราะห์ต่อไปนี้

ชื่ออนุโมทนา	ท่วงทำนองอนุโมทนา			
	แนะนำ/ สั่งสอน	ชื่นชม /ยินดี	อวยพร	การอ้างอิง
มงคลจักรวาลน้อย	x	x	/	/
มงคลจักรวาลน้อย (ย่อ)	x	x	/	/
อาภาวนาฎิยปริตตัง (ย่อ)	x	x	/	x

๔.๒.๒.๕ คำอนุโมทนาจากแหล่งอื่น

เนื้อหาคำอนุโมทนากลุ่มนี้แต่ง หรือเขียนขึ้นใหม่ทั้งหมด ประกอบด้วยสุขาภิยาจะนะคาถา, และคาถาพระราชทานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหาท่วงทำนองอนุโมทนา เป็นการอวยพรล้วน และมีการอ้างอิงพระรัตนตรัยบ้าง สิ่งอื่นบ้างมาช่วยเสริมให้สมปรารถนา เขียนเป็นตารางเปรียบเทียบได้ดังนี้

ชื่ออนุโมทนา	ท่วงทำนองอนุโมทนา			
	แนะนำ/ สั่งสอน	ชื่นชม /ยินดี	อวยพร	การอ้างอิง
สุขาภิยาจะนะคาถา	x	x	/	/
คาถาพระราชทานพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	x	x	/	/

๔.๒.๓ อภิปรายพัฒนาการอนุโมทนาในพระพุทธศาสนา

(๑) หากพิจารณาเนื้อหาค่านุโมทนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เริ่มต้นจากคัมภีร์พระไตรปิฎก ตามด้วยคัมภีร์อรรถกถา จะเริ่มเห็นพัฒนาการของเนื้อหาอนุโมทนา โดยเฉพาะในส่วนของหลักธรรม กล่าวคือ อนุโมทนาในคัมภีร์พระไตรปิฎกจะมุ่งสอน หรือชี้แนวทางปฏิบัติรวมไปถึงการแสดงผลที่ผู้ปฏิบัติจะพึงได้รับ (อานิสงส์) อย่างใดอย่างหนึ่ง ตามบริบทที่เกี่ยวข้องของเรื่องนั้น ๆ เป็นหลักสำคัญ จะเห็นได้จากหลักฐานการอนุโมทนาทั้งหมดที่พบในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีจุดยืนหรือหลักการร่วมดังกล่าวนี้เป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งหมด ถือเป็นเอกลักษณ์สำคัญของเนื้อหาอนุโมทนาที่พบในคัมภีร์ชั้นปฐมภูมิ

จากหลักการร่วมดังกล่าวนี้ หากขยับมาพิจารณาในส่วนของคัมภีร์อรรถกถา จะเริ่มเห็นพัฒนาการ กล่าวคือ จากหลักฐานเนื้อหาอนุโมทนาในคัมภีร์อรรถกถาจำนวน ๑๗ เรื่อง พบว่า มี ๖ เรื่องที่ให้น้ำหนักอยู่ที่การอวยพร และใน ๖ เรื่องนี้ ไม่มีเรื่องใดเลยที่เป็นบทอนุโมทนาของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน หลักฐานระบุเป็นบทอนุโมทนาของพระพุทธเจ้าพระนามว่าวิปัสสนา ๑ เรื่อง, พระปัจเจกพุทธเจ้า ๑ เรื่อง, พระสารีบุตร ๑ เรื่อง ที่เหลือนอกจากนั้นเป็นบทอนุโมทนาของสาวกรุ่นหลังทั้งสิ้น

ส่วนค่านุโมทนาที่พบในประเทศไทย จากหลักฐานที่พบ ทั้งจารึก ตำนาน พงศาวดาร หนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง หนังสือมนต์พิธี และแหล่งข้อมูลอื่น ๆ จะได้ข้อสรุปในเชิงพัฒนาการ ๒ ประการ

ประการแรก มีการคัดสรรบทอนุโมทนาเดิมในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถามาใช้เป็นบทอนุโมทนาของพระสงฆ์ในปัจจุบัน และเดียวกันก็มีการคัดบทธรรมอื่นที่ไม่ใช่บทอนุโมทนา มาประยุกต์ใช้เป็นบทอนุโมทนาเพิ่มจากที่มีอยู่เดิม ซึ่งบทที่ถูกคัดมานี้ ส่วนใหญ่ก็มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญกุศลในลักษณะต่าง ๆ และเป็นที่น่าสังเกตว่า ส่วนที่คัดมานี้ มีเนื้อหาในเชิงสั่งสอน หรือชี้แนวทางปฏิบัติทำนองเดียวกันกับหลักการเดิมที่พบในคัมภีร์พระไตรปิฎก อาจถือได้ว่า ยังยึดหลักการตามไม่เปลี่ยนแปลง

ประการต่อมา นอกเหนือจากบทอนุโมทนาที่คัดมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเดิม และที่คัดมาเพิ่มเติมทีหลัง ก็ยังมีบทอนุโมทนาที่แต่งขึ้นใหม่ล้วน ซึ่งส่วนนี้ จะเห็นข้อแตกต่างจากเดิม กล่าวคือ บทอนุโมทนาที่แต่งขึ้นใหม่ จากหลักฐานที่พบ ไม่ได้มุ่งสอน หรือชี้แนวทางปฏิบัติ แต่จะให้น้ำหนักไปที่การอวยพรให้สมปรารถนา

อนึ่ง นอกเหนือจากหลักธรรมดังกล่าวแล้ว เนื้อหารายละเอียดของค่านุโมทนา ทำให้เราได้ทราบบริบทที่เกี่ยวข้องกับการอนุโมทนา เช่น ผู้ให้ (ทายก), ผู้รับ (ปฎิคาหก), วัตถุทาน (ไทยธรรม), ข้อปฏิบัติอื่น ๆ เป็นต้น

ในส่วนของผู้ให้ (ทายก) และผู้รับ (ปฎิคาหก) แม้จะไม่ใช่ทุกบทอนุโมทนา แต่ก็สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้ กับผู้รับว่า จะต้องประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ซึ่งจะเห็นเหตุให้ได้รับอานิสงส์มาก เช่น ผู้ให้ต้องประกอบด้วยศรัทธา มีศีล ไม่ตระหนี่ มีความเห็นตรง เชื่อในกฎแห่งกรรม ส่วนผู้รับต้องประกอบด้วยศีล ปฏิบัติตรง เป็นพหูสูต ประพฤติพรหมจรรย์

ในส่วนของไทยธรรม คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ระบุถึงเครื่องไทยธรรมสำหรับถวาย ๓ หมวด คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ไม่พบเนื้อหาอนุโมทนาที่ระบุถึงยารักษาโรค ที่เหลือจากนี้ ไม่ระบุรายละเอียด บางแห่งพบแต่เพียงข้อความว่าทาน หรือสิ่งของ ซึ่งไม่ทราบว่า

เป็นปัจจัยประเภทใด แต่สันนิษฐานว่า น่าจะยังอยู่ในหมวดปัจจัย ๔ ที่จำเป็นสำหรับการดำรงชีวิตของพระภิกษุ

ขณะที่เนื้อหาอนุโมทนาในสังคมไทยพบว่า นอกจากปัจจัย ๔ แล้ว ยังมีการถวายสิ่งอื่น ๆ เพิ่ม เช่น การถวายดอกไม้ ธูปเทียน, พระพุทธรูป หรือพระปฎิมา, เจดีย์, หอพระ, และวิหาร

ในส่วนของการข้อปฏิบัติอื่น ๆ พบว่า เนื้อหาอนุโมทนาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา บางส่วนระบุวิธีการบำเพ็ญกุศลด้วยการให้ทานอุทิศส่วนกุศลให้แก่เทวดา เปรต และญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว, บางส่วนแสดงแนวทางปฏิบัติว่า บุคคลควรถือเหตุอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วทำบุญ, บางส่วนระบุถึงการทำบุญว่า ต้องไม่เบียดเบียนตนเอง และเบียดเบียนผู้อื่น

ขณะที่อนุโมทนาในสังคมไทย มีรายละเอียดเพิ่มเติมจากที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เช่น การชักชวนกันสร้างพระพุทธรูป เจดีย์ วิหาร หอพระ เป็นต้น เพื่อให้คนได้เคารพกราบไหว้บูชา

นอกจากนี้ ยังกำหนดระเบียบ หรือแบบแผนสำหรับการอนุโมทนาในพิธีต่าง ๆ ดังปรากฏในหนังสือสวดมนต์ฉบับหลวง หนังสือมนต์พิธี และหนังสือศาสนพิธี ซึ่งมีหมวดว่าด้วยอนุโมทนาวิธี ความเดิมในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีเพียงกำหนดผู้ที่อนุโมทนา และลำดับการนั่งในการอนุโมทนาเท่านั้น ประเด็นนี้ถือได้ว่า เป็นพัฒนาการของการอนุโมทนาในสังคมไทย

(๒) อนุโมทนาในพระไตรปิฎก ไม่พบเนื้อหาลักษณะที่เป็นการอวยพร แต่เนื้อหาอนุโมทนามุ่งแนะนำ หรือชี้แนวทางปฏิบัติ รวมถึงการแสดงเหตุ แสดงผล เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู้ความเข้าใจว่า ถ้าปรารถนาอย่างนี้ ๆ จะต้องปฏิบัติอย่างไรบ้าง เนื้อหาอนุโมทนาในคัมภีร์อรรถกถา ก็ยังคงยึดหลักการดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม จากรายละเอียดหลักฐานอนุโมทนาในคัมภีร์อรรถกถา พบว่า เริ่มมีท่วงทำนองของการอนุโมทนาในลักษณะอวยพร ประเด็นนี้ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของพัฒนาการด้านท่วงทำนองอนุโมทนา พัฒนาการดังกล่าวนี้ ส่งผลต่อเนื่องไปถึงเนื้อหาอนุโมทนาที่พบในประเทศไทย

เนื้อหาอนุโมทนาที่พบในประเทศไทย เฉพาะส่วนที่ไม่ได้คัดมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา พบว่า ท่วงทำนองของการอนุโมทนา มีในลักษณะอวยพรมากขึ้น โดยเฉพาะส่วนที่แต่งขึ้นใหม่ คือนอกจากจะมีการอวยพรให้สมปรารถนาอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ในเนื้อหาอนุโมทนา ยังมีการอ้างอิงอานุภาพต่าง ๆ เพื่อเสริมให้เกิดความสำเร็จ เช่น การอ้างพุทธานุภาพ ธรรมานุภาพ สังฆานุภาพ เป็นต้น ซึ่งประเด็นหลังนี้ จะไม่พบในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์อรรถกถา

๔.๓ สรุปท้ายบท

อนุโมทนาถาที่พบในประเทศไทย ส่วนหนึ่งได้มาจากอนุโมทนาถาที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และเหล่าพระอริยสาวกใช้ในอดีต ส่วนหนึ่งคัดมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ใช่บทอนุโมทนาโดยตรง แต่มีความหมายเกี่ยวกับการพรรณนาถึงอานิสงส์ของการถวายทานในลักษณะต่าง ๆ ส่วนหนึ่งปราศรัยรุ่นหลังแต่งขึ้นมา

ทั้งส่วนที่คัดมาจากบทอนุโมทนาเดิม ที่ไม่ใช่บทอนุโมทนาโดยตรงแต่ถูกนำมาใช้เป็นบทอนุโมทนา และส่วนที่โบราณจารย์แต่งขึ้นมาภายหลัง แม้รูปแบบไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนัก แต่ก็ทำให้เห็นพัฒนาการของอนุโมทนาภคา กล่าวคือ มีการตัด ต่อ เติม และแต่งเพิ่มขึ้นเพื่อให้เกิดความเหมาะสม

ในส่วนของเนื้อหาอนุโมทนา ก็พบพัฒนาการที่สำคัญ กล่าวคือ อนุโมทนาเดิมที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระอริยสาวกใช้ในสมัยพุทธกาล เนื้อหามักเป็นการพรรณนาความเกี่ยวกับอานิสงส์แห่งทานอย่างนั้นอย่างนี้ ขณะที่อนุโมทนารุ่นหลังนับตั้งแต่อรรถกถาเป็นต้นมา เริ่มมีลักษณะบอกความหวัง บอกความบังคับ และบอกความอ่อนวอน สังเกตได้จากกริยาที่ใช้ในประโยค ของเดิมนั้นมักจะใช้วิภัตติหมวดวัตตมานาเป็นหลัก ขณะที่อนุโมทนาที่พบในคัมภีร์อรรถกถา เริ่มมีการใช้วิภัตติหมวดปัญจมี และพบชัดเจนมากในอนุโมทนาภคาที่แต่งขึ้นใหม่ในประเทศไทย

ที่ชัดเจนอีกประการหนึ่งก็คือ เนื้อหาของอนุโมทนาที่แต่งขึ้นใหม่ มีการอ้างอำนาจพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เทวดา ตลอดจนสิ่งอื่น ๆ ที่คนเคารพนับถือมาสนับสนุนให้พรนั้นสำเร็จผลตามที่ปรารถนา ขณะที่เนื้อหาในลักษณะนี้ไม่พบเลยในบทอนุโมทนาที่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอริยสาวกสมัยนั้นใช้